

22.02.2019

Kõrgharidus: praegune olukord ja väljakutsed

Haridusstrateegia 2035 [väärtuste ja vastutuse ekspertrühma](#) töömaterjal

Heli Mattisen

Kõrghariduse funktsioonid ühiskonnas

Kõrgharidus ja teadus on ideaalis Eesti ühiskonna ja majanduse arengu mootor ning Eesti kultuuriruumi jätkusuutlikkuse tagatis. Selleks peab kõrgharidus täitma erinevaid funktsioone.

ÕPE: Kõrgharidusega spetsialistide ettevalmistamine Eestile olulistes valdkondades kolmel kõrghariduse astmel, Eesti haritlaskonna kasvatamine, tippjuhtide ja teadussiirde eestvedajate ettevalmistamine ning teadlaste järelkasvu kindlustamine läbi doktoriõppe; elukestva õppe mitmekesiste võimaluste pakkumine nii ümber- kui täiendusõppeks; rahvusvahelise õppe korraldamine Eesti tööturu vajadustest lähtudes ning valdkondades, kus meil on olemas tipptasemel unikaalne teadmus.

TEADUS: alus- ja rakendusuuringute kaudu maailma teadmusloomes aktiivne osalemine, Eestit ja tema rahvast uurivate teaduste arendamine, panuse andmine Eesti ja maailma ees seisvate probleemide lahendamisse, aktiivne osalemine rahvusvahelistes teaduskoostöö võrgustikes.

ÜHISKONNA TEENIMINE: Eesti ühiskondliku arengu eestvedamine ning ühiskonna probleemide sõnastamine ja lahenduste pakkumine; teaduspõhise ühiskonna ja majanduse kujundamine ning tehnoloogilise, sotsiaalse ja kultuurilise innovatsiooni edendamine, Eesti demokraatliku õigusriigi edendamine ning omariikluse hoidmine ja edendamine, Eesti piirkondlikult tasakaalustatud arengu eest seismine, eesti keele ja kultuuri uurimine ja arendamine ning eesti teaduskeele edendamine, eesti kultuuripärandi uurimine, säilitamine ja tutvustamine.

Milline on tänane olukord?

Eestis on aastal 2018 20 kõrgkooli, neist 6 avalik-õiguslikku ja 1 eraülikool ning 8 riigirakenduskõrgkooli ja 5 erarakenduskõrgkooli. Kõrgkoolide arvu poolest oleme jõudnud tagasi 1994. aasta tasemele, pärast kiiret tõusu sajandivahetusel, mil kõrgharidust pakkuvate õppeasutuste arv Eestis ulatus 49-ni. Kõrgharidusmaastik on pärast 2009-2011 toimunud üleminekuhindamisi olnud suhteliselt stabiilne. Peamised struktuursed muutused on toimunud rakenduskõrgkoolide liitmise kaudu avalik-õiguslike ülikoolidega (Pedagoogiline Seminar Tallinna Ülikooliga, Mereakadeemia ja IT kolledž Tallinna Tehnikaülikooliga), kahe eraülikooli ümberkujundamisega rakenduskõrgkooliks (EELK UI ja Euroakadeemia).

Üliõpilaste arv on võrreldes 2011/12 õppeaastaga oluliselt vähenenud: 2011/12 – 67 607, 2018/19 – 45 815. Vähenemine puudutab eelkõige bakalaureuse- ja rakenduskõrgharidusõpet: 2011/12 – 47 362, 2017/18 – 28 431, mis teeb 40%. Kõige vähem on üliõpilaste arv muutunud nendes riigirakenduskõrgkoolides, mis tegutsesid nii aastal 2011 kui 2018 (18%). Avalik-õiguslikes ülikoolides on õppijate koguarv vähenenud ligi 27% võrra.

Magistriõppe üliõpilaste arv on olnud stabiilselt kasvav, põhjused peamiselt töötavate inimeste tulek ülikooli ning inglisekeelsete magistriõppekavade ja nendel õppivate välisüliõpilaste arvu suurenemine. Doktoriõppesse vastuvõtt on vähenenud umbes 18%, samas on suurenenud välisdoktorantide osakaal: 2011/12 – 6% (198/3051), 2018/19 – 21% (516/2412). Kokku õppis Eesti kõrgkoolides 2018/19 õppeaasta alguses 5047 välisüliõpilast ning nende osakaal on seega ületanud juba Eesti elukestva õppe strateegias 2020 seatud sihtväärtuse 10%. Kõige suurem on

22.02.2019

välisüliõpilaste osakaal doktoriõppes (21,4%) ja magistriõppes (18%). Avalik-õiguslike ülikoolide bakalaureuseõppes moodustavad välisüliõpilased 9% õppijaskonnast.

Vähenenud on ka üliõpilaste arv õppejõu kohta (andmed Haridussilmast): **16,2**(2011) vs **13,1** (2018: EMTA-5, EMÜ-9, TÜ-10, TALTECH-14, EKA- 18, TLÜ-23. Võrdluseks ([OECD statistika](#) põhjal 2016) – Soomes 15,3, Hollandis 14,8, Saksamaal 12, Norras 9.

Eestis on võimalik õppida sarnaseid erialasid reeglina kahes või enamas kõrgkoolis, üksikud erandid välja arvatud (meditsiin, veterinaaria, põllumajandus ja metsandus, sisekaitse, riigikaitse). Näiteks:

- Arhitektuuri erialasid on võimalik õppida 4 kõrgkoolis (EKA, TALTECH, TTKK, EMÜ),
- kunstide valdkonna erialasid 6 kõrgkoolis (EKA, TLÜ, TÜ, Kõrgem Kunstikool Pallas, Eesti Ettevõtluskõrgkool EEK Mainor, Euroakadeemia),
- bio- ja keskkonnateadusi – 5 kõrgkoolis (TÜ, EMÜ, TALTECH, TLÜ, Euroakadeemia)
- ärinduse ja halduse erialasid – 10 kõrgkoolis (TÜ, TALTECH, TLÜ, EMÜ, EMTA, EBS, EEK Mainor, EA, LVRKK, SKA), kusjuures üliõpilaste arv 10 aastaga vähenenud ligi 2 korda (16 773 vs 8 465)
- õigust 3 kõrgkoolis (TÜ, TLÜ, TALTECH), kusjuures üliõpilaste arv 10 aastaga vähenenud enam kui 2 korda (4 468 vs 2 054)

Seega on alust väita, et ligipääs kõrgharidusele on Eestis väga hea. Üliõpilasel on võimalik eestikeelsel õppekavadel täiskoormusega õppides omandada kõrgharidus kõikides õppesuundades ning valida seejuures erinevate kõrgkoolide vahel. Tänu ülikoolide kolledžitele on kõrgharidust võimalik omandada ka väljaspool Tallinna ja Tartut – kolledžid tegutsevad Narvas, Viljandis, Haapsalus, Pärnus, Kuressaares, samuti Rakveres. Kahtlemata on positiivne see, et üliõpilaste arv õppejõu kohta on võrreldes Euroopa mitmete EL riikidega väga hea. Samas on küsitav, kas Eestile on see suhtarv jõukohane, arvestades (eelkõige just noorte) õppejõudude väga madalat palgataset mitte ainult võrdluses arenenud lääneriikide, vaid ka Eesti üldhariduskoolide õpetajate palgaga. Positiivne on LTT erialade osakaalu suurenemine koguvastuvõtust (2018. aastal 32%), eriti IKT erialadele vastu võetud üliõpilaste absoluutarvu suurenemine (1239lt 1524le), kuigi ka see ei võimalda katta tööturu vajadusi. Suurenenud on vanusegruppi 35+ kuuluvate õppijate osakaal (12%lt 16%le). Õpperühmad on muutumas üha heterogeensemaks ning vajadus paindliku õpikorralduse järele üha suureneb. 2015. aastal läbi viidud [vilislasteruuringu](#) andmetel töötas õpingute ajal enam kui kolm neljandikku vilistlastest, sealjuures töötasid ligikaudu pooled vilistlastest nii enne õpingute algust kui õpingute ajal ning neljandik asusid töötama alles õpingute ajal. Katkestamine kõrghariduses on endiselt kõrge, olles vähenenud võrreldes 2013. aastaga vaid 1 protsendi võrra.

Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuuri poolt aastatel 2012-2018 läbi viidud [kvaliteedihindamiste tulemustele ja nende analüüsidele](#) tuginedes võib väita, et kõrghariduse kvaliteet Eestis hea. Välisekspertid kiidavad aruannetes ajakohast taristut, õppekeskkonda ja laboreid, kõrgkoolide strateegilist juhtimist, liikmeskonna kaasamist otsustusprotsessi, õppejõudude kvalifikatsiooni ja pühendumist ning teadustöö taset. Õppekavad on igati tasemel, õppemeetodid mitmekesised ning üliõpilaste nõustamissüsteemid eeskujulikult välja arendatud. Esile tõstetakse kõrgkoolide koostööd tööandjatega ja lõpetajate konkurentsivõimet. Samas leiab [EUROSTUDENT IV Eesti analüüsi](#) põhjal vaid kolmandik Eesti tudengitest, et nad on rahvusvahelise tööturu jaoks piisavalt ette valmistatud.

22.02.2019

Mõningad kitsaskohad korduvad siiski aruandest aruandesse: suutmatuse/soovimatuse teha piiratud ressursside tingimustes strateegilisi valikuid ja juhtida (tuleviku)riske; „rahvusvahelistumine kodus“ ei ole piisav, vähe on ingliskeelseid õppekavu ja välisõppejõude, kohalike õppejõudude inglise keele oskus kohati kesine; üliõpilaste ja õppejõudude välismobiilsus on rahvusvahelises võrdluses madal; õppejõud on õppetööga ülekoormatud, teadustöö osakaalu vähene arvestamine õppejõu töökoormuses; üldpädevuste kujundamisele pööratakse vähe tähelepanu, õppejõud ei pea nende arendamist oma ülesandeks; üliõpilaste hindamine ei ole alati vastavuses kavandatud õpiväljunditega ning pole tagatud selle objektiivsus; üliõpilase õppimiskoormus on sarnaste ainepunktidega õppeainete puhul väga erinev, nõudlikkus kohati liiga madal ning õppetöös ei arvestata üliõpilaste erineva võimekusega; väljalangevus väga suur ning kõrgkoolid ei pea seda sageli probleemiks ega analüüsi põhjuseid.

Millised on suurimad probleemid/väljakutsed?

- Suurim väljakutse Eesti kõrgharidusele on lähiaastail vajadus tegevusi fookustada, keskendudes kvantiteedi asemel kvaliteedile. Kõrghariduse ekspansiivse arengu periood on Eestis möödas, ümberorienteerumine intensiivsele arengule on vaearikas ja valulik ning nõuab nii kõrgkoolide kui valdkonna juhtimisel julgust võtta vastu ebapopulaarseid otsuseid.
- Kõrghariduse rahastamisel on riik lähtunud pigem järjepidevuse põhimõttest ja institutsionaalsest jätkusuutlikkusest ning jätnud piiratud ressursside tingimustes strateegiliste valikute tegemise ülikoolide ja nendevaheliste kokkulepete hooleks. Selle tulemusel on ressursid killustatud ega võimalda tagada vajalikku kvaliteeti kõikides valdkondades, mida on Eesti ühiskonna jätkusuutlikkuse huvides vajalik arendada.
- Sisuline koostöö samades valdkondades tegutsevate kõrgkoolide vahel on praktiliselt olematu (mõne üksiku erandiga). Toimub nn ellujäämisvõitlus, mitte sünergiat loov koostöö (loe: eneseväljendusele orienteeritud tegevus), mis võimaldaks oluliselt suurendada Eesti kõrghariduse rahvusvahelist konkurentsivõimet.
- Õppimine ja õpetamine kõrgkoolis on endiselt valdavalt „traditsiooniline“, nüüdisaegne õpikäsitlus (Eesti elukestva õppe strateegias 2020 muutunud õpikäsituse eesmärk) ei ole kõrgkoolides rakendunud. Õppejõud näevad end peamiselt teadmiste vahendajana, mitte õppimise toetajana rollis. Õppejõudude omavaheline koostöö ja koostöine õppimine on vähene.
- Puudu on strateegiline/rahvuslik kokkulepe rahvusvahelise õpi- ja töökeskkonna kujundamise osas kõrghariduses. „Rahvusvahelistumine kodus“ on eestimaise- ja -keelse kõrghariduse püsijäämise tingimus, kuid selle realiseerimine on toimunud pigem *ad hoc* põhimõttel ning takerdunud eestikeelse kõrghariduse tajutud hääbumise ohu taha.

Kuhu tahame jõuda ja mida selleks teha?

- Eesti riik tagab kõrghariduse rahastamise ja tulemuslepingute abil olukorra, et Eestis on esindatud kõik õppesuunad tasakaalustatult, säilitades dubleerimise seal, kus vajadus lõpetajate järel on suur ja tööturu tulevikutrendide analüüs viitab suurenevale vajadusele. Lähtutakse mitte klassikaliste "erialade" säilitamise vajadusest, vaid tulevikukompetentsidest, mille arendamiseks on sageli vajalik erinevate klassikaliste erialavaldkondade ühistegevus. Näiteks on mõistlik säilitada võõrkeelte ja kultuuride õppimise võimalused Tallinnas ja Tartus, kuid mitte ilmtingimata germanistika kui klassikalise distsipliini õpetamine kolmel kõrgharidusastmel.
- Teaduse ja kõrghariduse rahastamine lähtub ülikoolide kui õppe-, teadus- ja arendusasutuste terviklikkusest ning motiveerib koostööd ülikoolide vahel. Konkurentsivõimeline ülikooliharidus saab olla ainult teaduspõhine. Sestap on otstarbekas integreerida ülikoolidega sõlmitavatesse tulemuslepingutesse ka teaduse baasfinantseerimise, teadustaristu (raamatukogud, teaduskollektsioonid) ja riiklike programmidega seonduvad kokkulepped.
- Kõrgkoolid sulgevad õppekavad, millel üliõpilaste arv jääb allapoole majandamispiiri ja/või puudub kriitiline mass heal tasemel õppejõude. Juhul kui tegemist on unikaalse õppekava ja/või Eesti jaoks olulise õppe- ja teadussuunaga, tuleb investeerida ressursse selle arendamisse (välisõppejõudude kaasamine, üliõpilaste õpingute toetamine välisülikoolides, erialastipendiumid nii Eestis kui väljaspool Eestit õppijatele jm).
- Hariduse valdkonna seadusandlusse viiakse sisse muudatused, mis suurendavad paindlikkus süsteemi sees ning koostööd selle erinevate osade vahel. Eesmärgiks on arendada välja tugevad kompetentsikeskused võimaluse korral kahes keskus – Tallinnas ja Tartus, millel on regionaalsed õppekeskused õppijate õppimise toetamiseks. Näiteks: Tehnika valdkonna kompetentsikeskus kujuneb välja Tallinna Tehnikaülikooli baasil, sinna koondub kogu tehnika valdkonna õpe alates kutseõppest kuni doktoriõppe ja täienduskoolituseni välja. Ülikooli juures saab tegutseda nii kutseõppeasutus kui tehnika valdkonna süvaõppega üldhariduskool.
- Õppejõud lähtuvad oma töös nüüdisaegsetest õppimisteooriatest ning võtavad endale nõustaja ja juhendaja rolli. Iseseisva töö mahu suurenedes ja üliõpilastele individuaalse lähenemise tagamiseks rakendatakse assistente. Praktiliste oskuste ja üldpädevuste arendamine ja hindamine on õppimise ja õpetamise loomulik osa.
- Õppija vastutus oma õpingute eest suureneb, tema hoiakute ja väärtushinnangute kujunemine toimub reeglina varasemas eas, kuid ka kõrgkool tegeleb sellega sihipäraselt ning loob võimalused vastutuse võtmiseks. Iseseisva õppimise, enda õppimise reflekteerimise ja kavandamise oskused on need, mida kõrgharidus võimaldab, kõrvuti süvateadmiste ja oskustega mõnes kitsamas distsipliinis.
- Eestikeelse kõrghariduse jätkusuutlikkuse tagab rahvusvaheline õpikeskkond. Seega peab rahvusvaheline mõõde olema integreeritud kõikidesse kõrgkooli põhiprotsessidesse, sh nendes kõrgkoolides, mis on orienteeritud ainult siseturule. Vajalik on arendada töötajate inglise keele oskust, lülitada kõikidesse õppekavadesse

22.02.2019

inglisekeelseid kursuseid, kutsuda välisõppejõude ning suunata oma õppejõud end väliskõrgkoolide juurde täiendama. Samas on oluline sihipäraselt tegelda eesti teaduskeele edendamisega, motiveerida akadeemilisi töötajaid avaldama oma teadustöö tulemusi ka eesti keeles ning seada eesti keele oskuse vähemalt B1 tasemel kohustuslikuks lõpetamistingimuseks kõikidele välisüliõpilastele, kes õpivad Eestis tasuta või erinevate sihtstipendiumide toel

Uuringud ja analüüsid

Anspal, S., Järve, J., Jürgenson, A., Masso, M., Seppo, I. (2014). Oskuste kasulikkus tööturul.

https://www.hm.ee/sites/default/files/jarelevalve/oskuste_kasulikkus.pdf

Eesti kõrgkoolide 2015. aasta vilistlaste uuring. Aruanne. (2016)

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/vil2015_aruanne.pdf

Haaristo, H.-S., Kirss, L., Leppik, C., Mägi, E., Haugas, S. Eesti üliõpilaste eluolu 2016: rahvusvahelise üliõpilaste uuringu EUROSTUDENT VI Eesti analüüs (2017) Praxis

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eurostudent_vi_eesti_aruanne_2017.pdf

Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. a tulemusaruanded (2018)

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

Kreegipuu, T. (2017) Välisüliõpilased Eesti kõrghariduses

<https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/valisuliopilased.pdf>

Lauri, Liia; Mattisen Heli (2017, terviktekst) *Kõrgharidusõppe kvaliteedi hindamise tulemused 2012-2016*

Lauri, Liia (2016) Eesti kõrghariduse tugevused ja arenguvajadused õppekavagruppide kvaliteedihindamise tulemuste taustal

Lauri, Liia (2018) *Kõrghariduse hindamistulemustest* 2017. Lk 47 – 49 Väljaandes Ülevaade haridussüsteemi välisindamisest 2017/2018

Leppik, M. (2018) Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf

OECD Education at a Glance 2018 Terviktekst, Eesti faktilaht

Räis, M.L., Lang, A., Kallaste, E., Kivi, L. (2018) Õppekeel Eesti kõrghariduses. uuringu lõppraport.

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringu_loppraport_1.pdf

Udam, Maiki; Seema, Riin; Mattisen, Heli (2014). Institutsionaalse akrediteerimise vahekokkuvõte. *Ülevaade haridussüsteemi välisindamisest 2013/2014.*

22.02.2019

Udam, Maiki; Seema, Riin; Mattisen, Heli (2015). Eesti kõrgharidus institutsionaalse akrediteerimise tulemuste taustal ehk Mida juhid peaksid teadma. Eesti Haridusteaduste Ajakiri, nr 3(1), 2015, 80–102